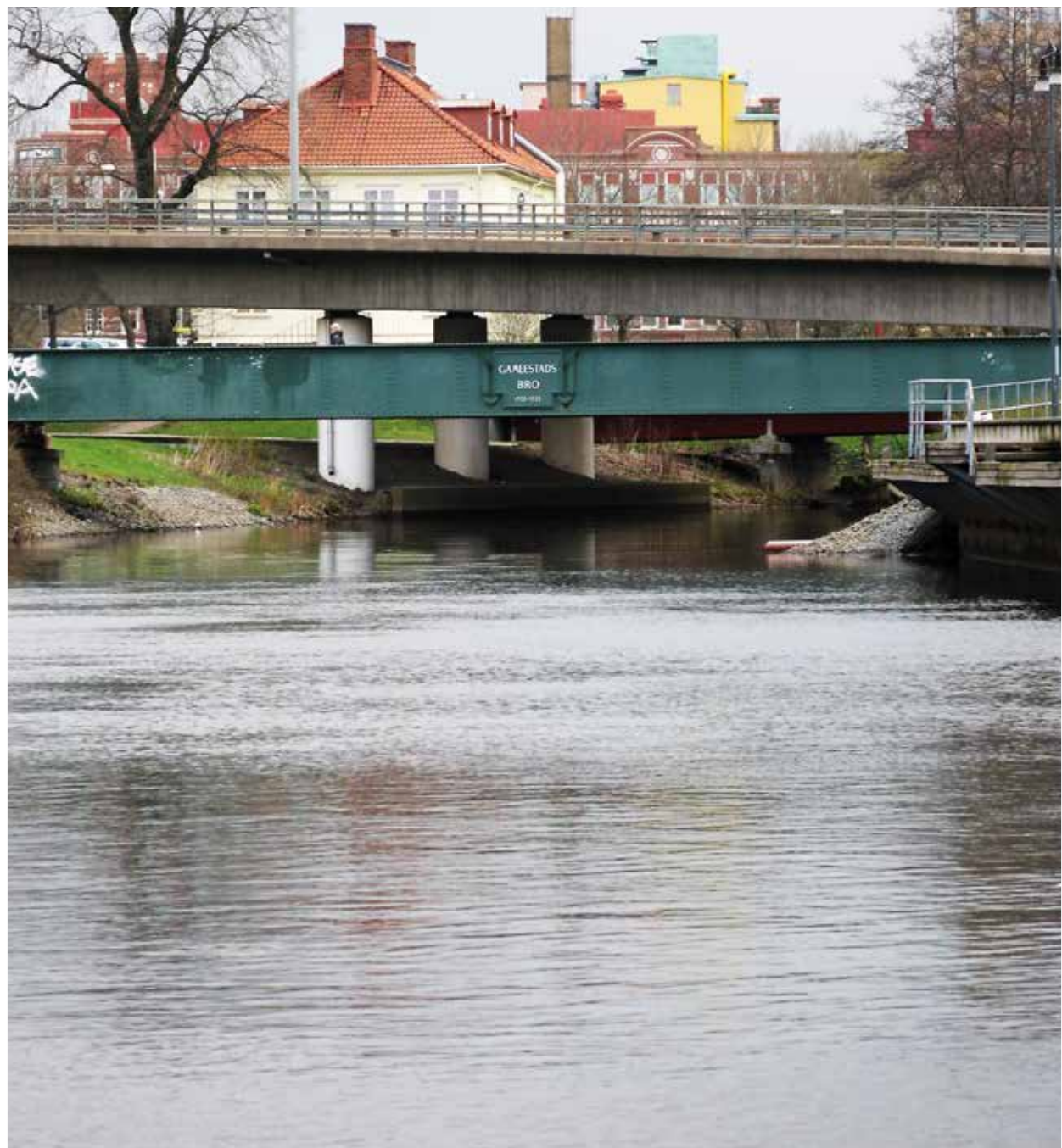

Säveån genom Gamlestaden

Arkeologisk förundersökning
Göteborg 218, Gamlestaden 740:162 m. fl.
Göteborgs stad, Göteborgs kommun
Thomas Bergstrand
Bohusläns museum
Rapport 2013: 8

Säveån genom Gamlestaden

Arkeologisk förundersökning

Göteborg 218, Gamlestaden 740:162 m.fl., Göteborgs stad, Göteborgs kommun

Bohusläns museum Rapport 2013:8

ISSN 1650-3368

Författare Thomas Bergstrand med bidrag av Staffan von Arbin

Grafisk form Gabriella Kalmar

Layout och teknisk redigering Lisa K Larsson

Omslagsbild Foto taget av Thomas Bergstrand. Fotot visar Säveån inom fornlämning Göteborg 218.

Tryck Bording AB, Borås 2013

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket medgivande 90.8012

Bohusläns museum

Museigatan 1

Box 403

451 19 Uddevalla

tel 0522-65 65 00, fax 0522-126 73

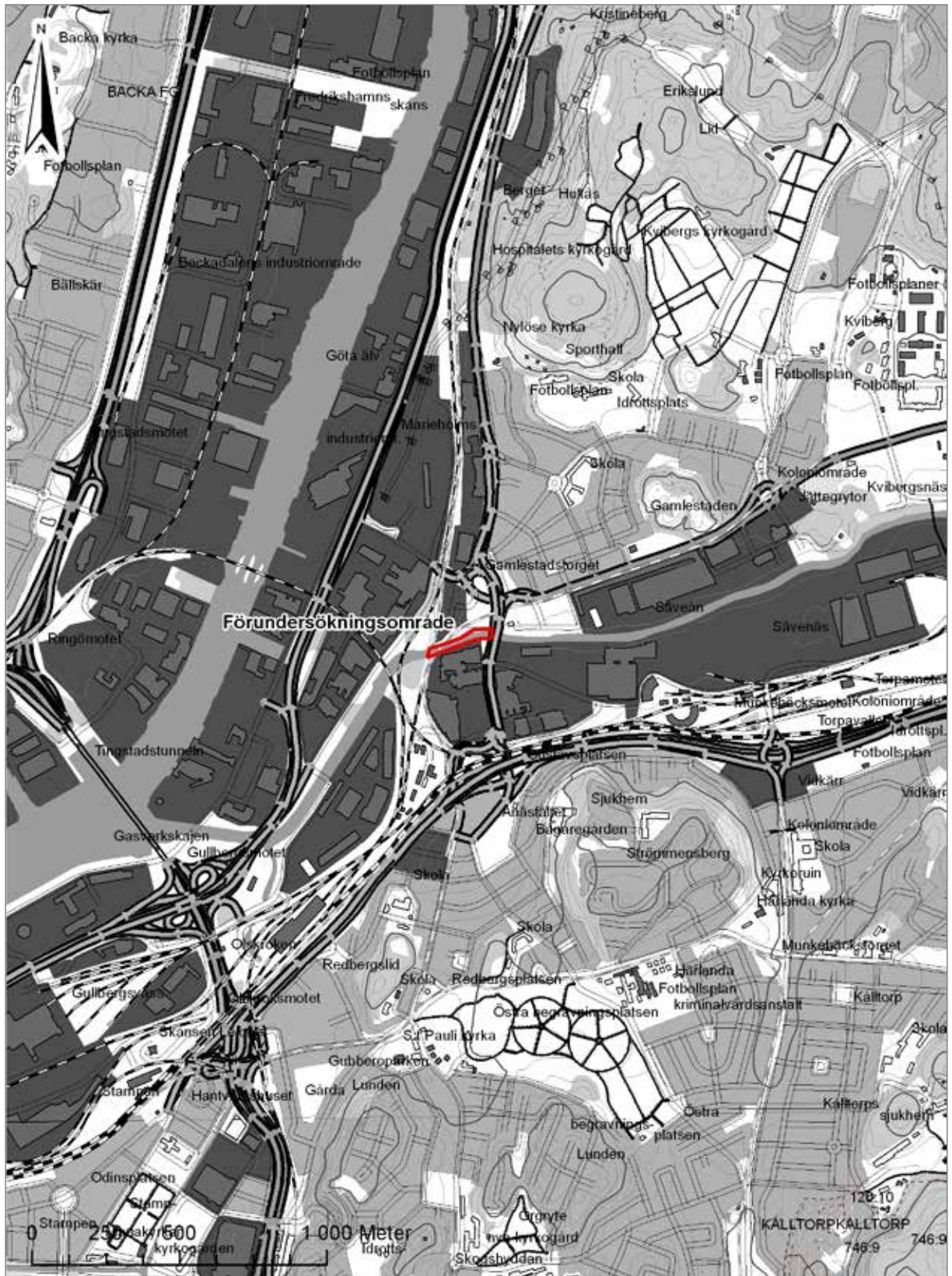
www.vastarvet.se, www.bohuslansmuseum.se

Innehåll

Sammanfattning.....	6
Bakgrund.....	6
Landskapsbild.....	6
Fornlämningar och kulturmiljö.....	6
Historiskt kartmaterial.....	9
Tidigare undersökningar inom området.....	10
<i>Strömbom 1916-1917</i>	10
<i>Göteborgs arkeologiska museum 1971</i>	10
<i>Bohusläns museum 2007</i>	10
<i>Rio kulturkooperativ 2011</i>	11
<i>Fynd av ett svärd</i>	11
Beskrivning av båtfyndet (Göteborg 452).....	12
Metod.....	15
Resultat.....	15
Vattenområdet.....	15
<i>Anläggning 1</i>	16
<i>Anläggning 2</i>	17
<i>Anläggning 3</i>	20
Norra åbrinken.....	20
<i>Anläggning 4 (schakt 1)</i>	20
<i>Anläggning 5 (schakt 3, 4 och 5)</i>	20
<i>Anläggning 6 (schakt 5)</i>	20
<i>Anläggning 7 (schakt 6 och 8)</i>	20
Slutsatser samt åtgärdsförslag.....	20
Referenser.....	26
Litteratur.....	26
Arkiv.....	26
<i>Göteborgs stadsmuseum</i>	26
<i>Krigsarkivet</i>	26
<i>Regionarkivet Göteborg</i>	26
<i>Övrigt</i>	26
Otryckta.....	26
Tekniska och administrativa uppgifter.....	27
Bilagor.....	28

Figur 1. Utsnitt ur Sverigekartan med platsen för undersökningen markerad.

Figur 2. Utsnitt ur GSD-Fastighetskartan med platsen för undersökningen markerad. Skala 1:20 000.

Sammanfattning

Under perioden april–maj 2012 genomförde Bohusläns museum en arkeologisk förundersökning inom en del av fornlämningen Göteborg 218, vilken är stadslager inom Nya Lödöse. Förundersökningen berörde även Göteborg 452 (övrig kulturhistorisk lämning) som utgör fyndplatsen för en eller flera stenkistor samt en fragmentarisk fartygslämning, vilka påträffades vid anläggningsarbeten 1971. Förundersökningsområdet omfattade dels en 250 meter lång sträcka av Sävåån, dels den norra åbrinken inom samma sträckning. Undersökningen av vattenområdet utfördes genom okulär avsökning med dykare samt användning av ejektorsug. Den norra åbrinken undersöktes genom schaktning.

Förundersökningen av vattenområdet resulterade i två pålanläggningar (anläggning 1 och 2) samt fynd av historisk keramik och en del lösa båtdelar (anläggning 3). De senare ska med all säkerhet knytas till den ovan nämnda fartygslämningen. Dendrokronologiska analyser av träprover visar att båten kan dateras till omkring år 1520 AD och att timrets ståndort sannolikt återfinns i Skåne. Prover från pålanläggningarna var inte möjliga att datera men pekar troligast åt 1600-talet. Keramiken omfattade de sedvanliga godstyperna från historiska stadsmiljöer.

Schakten i den norra åbrinken resulterade i flera intressanta anläggningar vilka bedöms tillhöra den senmedeltida stadsbildningen. Anläggning 4 är en gångbro av trä, anläggning 5 är en större yta stensatt med kullersten och anläggning 6 ett par större stenblock som kan ha utgjort delar av en strandskoning. Ytterligare undersökningar bedöms ge goda möjligheter att binda ihop anläggningarna med tidigare dokumenterade anläggningar i närområdet.

Bohusläns museum har följande åtgärdsförslag: Inga ytterligare arkeologiska insatser anses nödvändiga för anläggningarna 1, 2 och 7 (en yngre stenmur/strandskoning på norra åbrinken). Anläggningarna 4, 5 och 6 bedöms däremot ha en hög arkeologisk potential och bör undersökas vidare. Även om osäkerhet råder om anläggning 3:s bevarandestatus vore det lämpligt att göra en uppföljande förundersökning i det fall framtida exploateringar planeras i nära anslutning till lämningen.

Bakgrund

Bohusläns museum har på uppdrag av Göteborgs stad, Fastighetskontoret, genomfört en förundersökning av delar av fornlämningen Göteborg 218 (figur 1–3)

Fornlämningen ligger inom stadsdelen Gamlestaden, Göteborg, och är av typen stadslager från Göteborgs föregångare Nya Lödöse, med datering från sent 1400-till och med 1600-tal. Förundersökningen berörde även Göteborg 452 (övrig kulturhistorisk lämning), som utgörs av fyndplatsen för en eller flera stenkistor samt en mindre fartygslämning. Förundersökningen är en i raden av undersökningar som har motiverats utifrån en ny detaljplaneläggning av Gamlestads torg m. m. (Göteborgs stad, Stadsbyggnadskontoret, Dnr 0797/05). Syftet med förundersökningen angavs av Länsstyrelsen till att avgränsa fornlämningen inom undersökningsområdet.

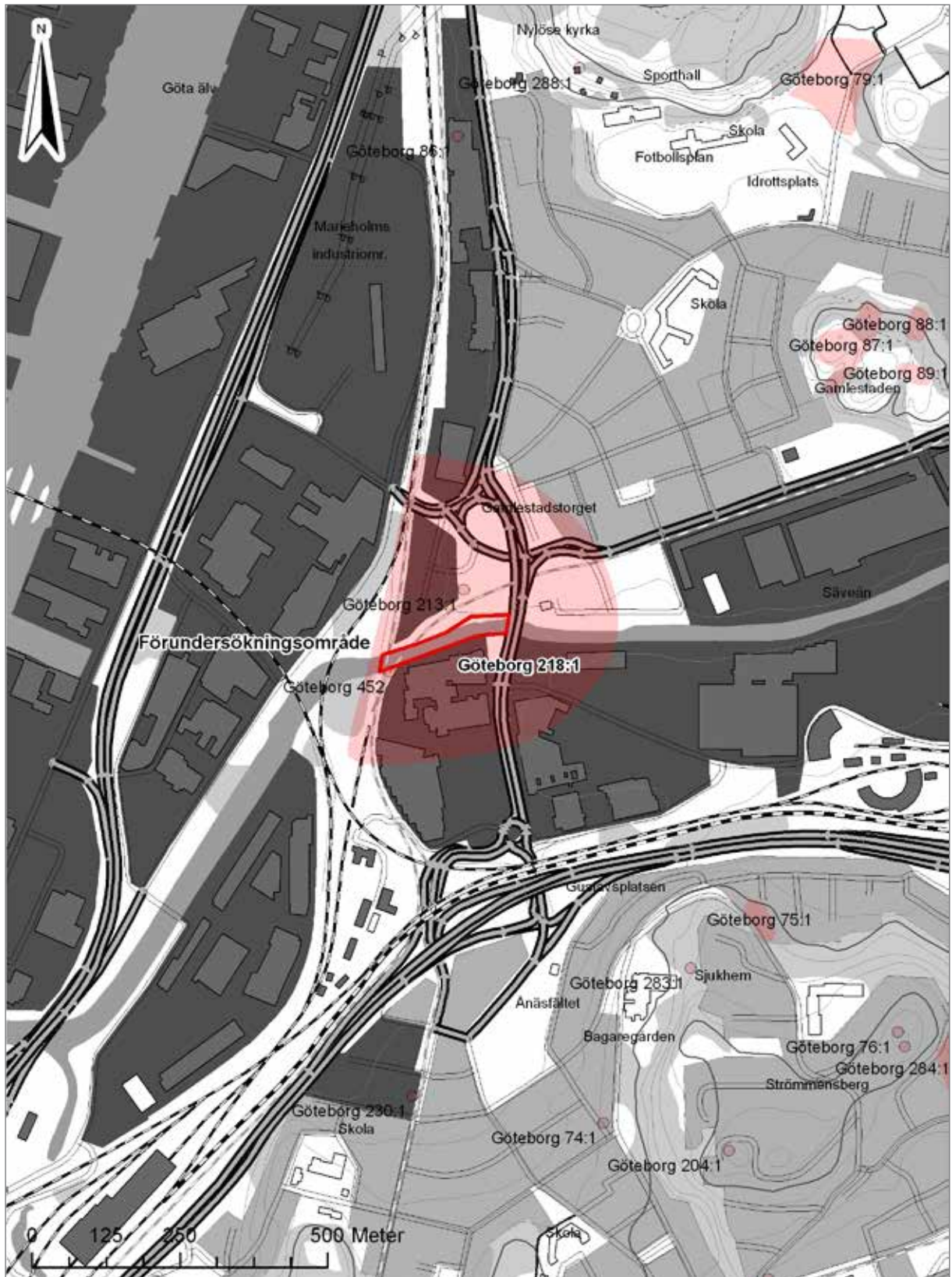
Den aktuella förundersökningen omfattade delar av fornlämningens förmodade utsträckning inom Sävåån. Undersökningsområdet var cirka 250 meter långt och 20 till 30 meter brett. Utöver den marina undersökningen, som omfattade cirka 5 200 kvadratmeter (extensivt), grävdes sammanlagt cirka 42 kvadratmeter sökschakt längs Sävååns norra åbrink. Fältarbetet utfördes under perioden 19 april till 10 maj 2012. Ansvarig undersökare var Bohusläns museum, med Thomas Bergstrand som projektledare. Förundersökningen genomfördes enligt Länsstyrelsens beslut 2012-04-03 (dnr 431-29992-2011).

Landskapsbild

Fornlämningar och kulturmiljö

Fornlämningen Göteborg 218 utgörs av stadslager från den historiska staden Nya Lödöse/Nylöse, vilken var Göteborgs föregångare. Lämningen omfattar enligt FMIS en yta som är cirka 400×550 meter stor och som ligger inom området för Gamlestadens fabriker och Gamlestadstorget. Ytan upptas till allra största delen av stadsbebyggelse och infrastruktur, vilket betyder att stora delar av lämningen redan är exploaterad. Centralt genom fornlämningen flyter Sävåån i ungefärlig öst-västlig riktning.

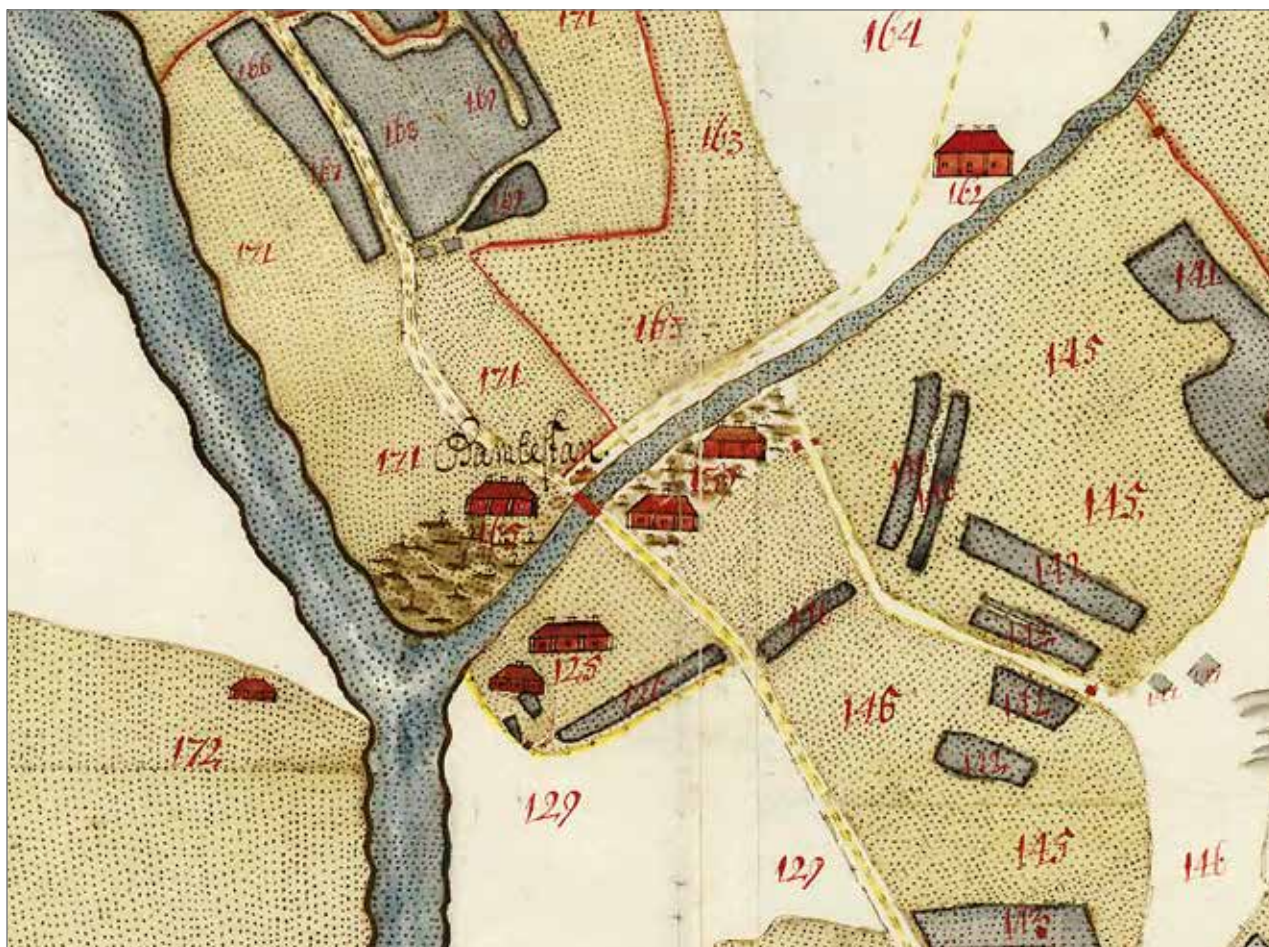
Den aktuella förundersökningen omfattar delar av fornlämningens förmodade utsträckning inom Sävåån. Förundersökningsområdet är cirka 250 meter långt och 20 till 30 meter brett (5 200 kvadratmeter) och begränsas uppströms av bilbron för Gamlestadsvägen, och nedströms av två spårvägsbroar. Den norra åbrinken består av ett grönområde med gräs- och buskvegetation samt brofundament för den gång- respektive bilbro som korsar Sävåån. Strandlinjen utgörs till större delen av en betongmur. En mindre delsträcka vid

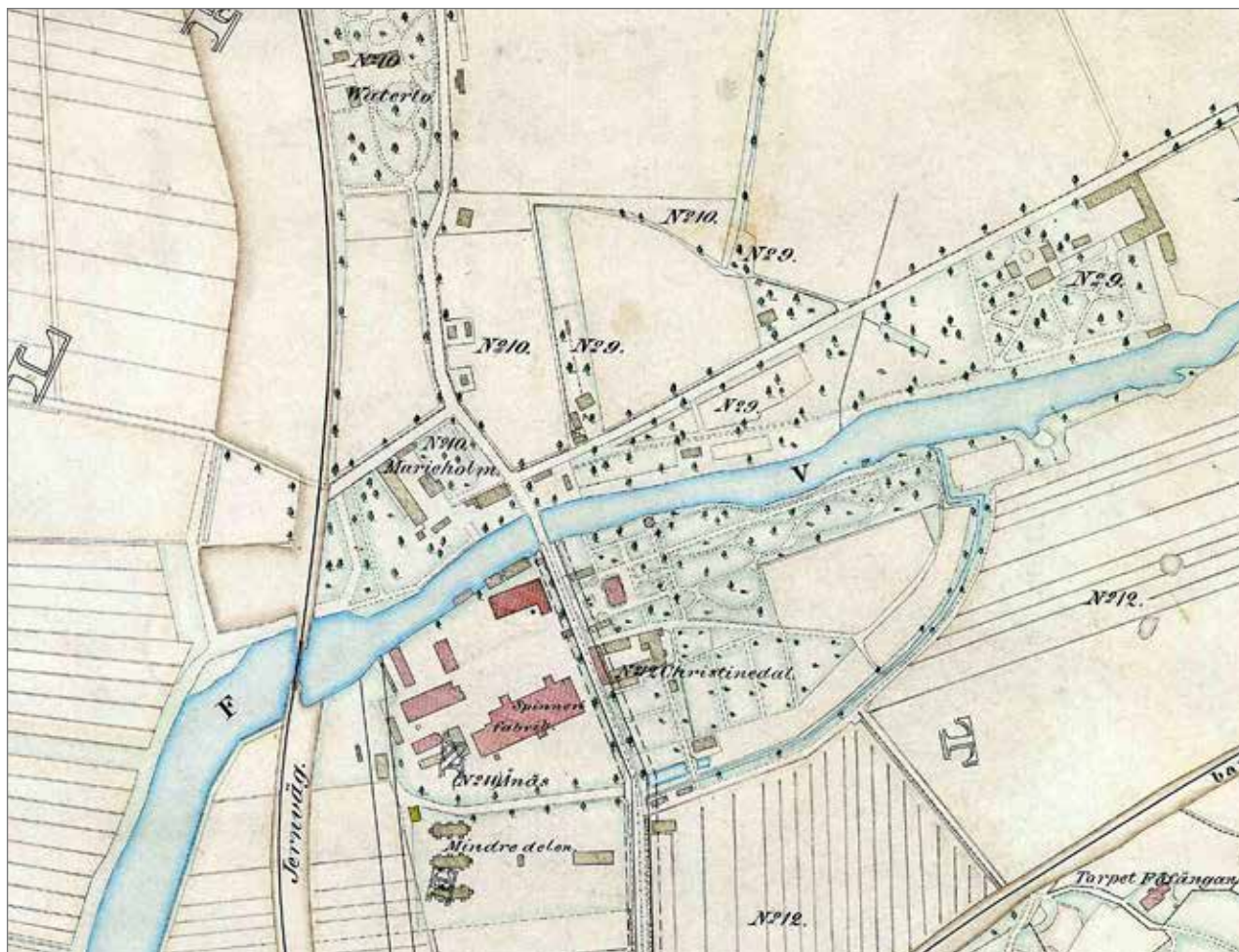
Figur 3. Utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, blad 7B1e, med översikt över undersökningsområdet samt närliggande fornlämningar markerade. Skala 1:10 000.

Figur 4. Utsnitt ur David Lydingheilm's karta över Göta älvs dalgång mellan Göteborg och Lärjeholm från 1677. Regionarkivet Göteborg, akt: 0424:037:370a.

Figur 5. Utsnitt ur geometrisk avmätning av landerimarkerna från 1696 av lantmätare Erik Kuus. Källa okänd.

Figur 6. Utsnitt från Karta öfver en del av det till Göteborgs hörande områden. Upprättad år 1880. Regionarkivet Göteborg, akt: GIV74c. Förundersökningsområdet ryms mellan de bägge broarna.

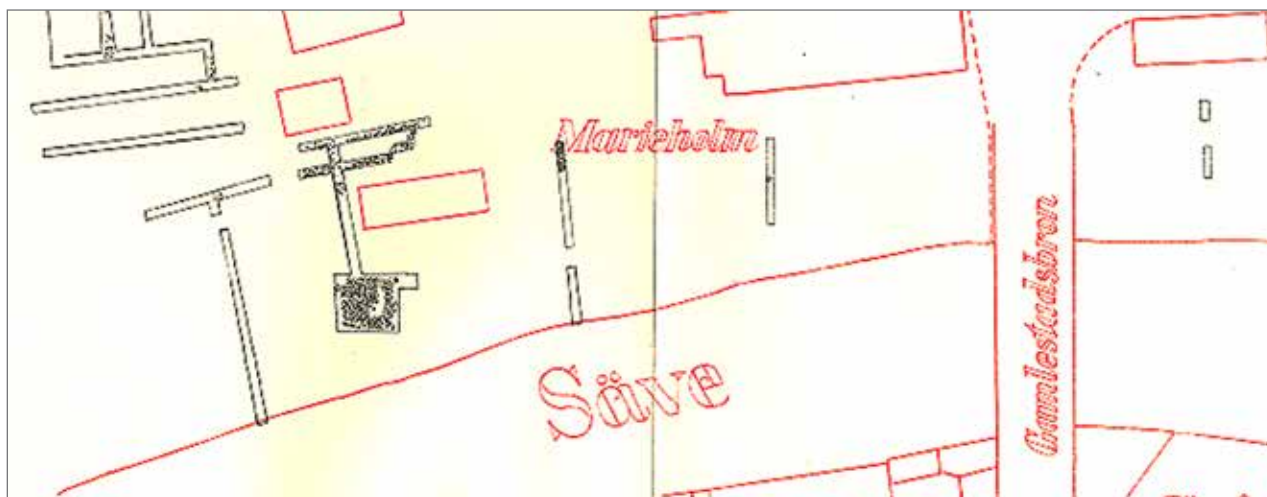
brofundamenten består av påförd erosionssäkringssten. Strandlinjen längs den södra åbrinken är också till större delen reglerad med en betongmur och brofundament.

Inom den aktuella delen av Säveån finns ytterligare en lämning, Göteborg 452, som i FMIS har status som övrig kulturhistorisk lämning. Denna består av fyndplats för en eller flera stenistor samt lämningar efter en klinkbyggd båt. Lämningarna framkom i samband med byggandet av en spårvägsbro år 1971. Uppgifterna i FMIS om denna lämning var väldigt begränsade inför den aktuella förundersökningen. Bland annat saknades information om bevarandestatus, det vill säga om hela eller endast delar av lämningen hade blivit bortgrävd 1971. Dessutom var positionen osäker. Kompletterande information har sedermera erhållits genom Göteborgs stadsmuseum (se vidare under rubriken *Tidigare undersökningar inom området*).

Historiskt kartmaterial

Det äldsta kartografiska materialet över platsen för den medeltida staden är från år 1677 respektive år 1696 (figur 4–5). Kartorna återger åkermark och bebyggelse på ömse sidor av Säveån. Över ån löper en bro som synes vara förhållandevis manifest. Sannolikt har konstruktionen bestått av nedslagna pålar, möjligen i kombination med stenistor. I det att kartorna är så skissartade är det inte möjligt att via rektifiering fastställa brons exakta position. I övrigt innehåller kartorna inga byggnader eller konstruktioner i direkt anslutning till strandlinjen inom det aktuella förundersökningsområdet.

1880 års karta över aktuellt område återger två broar (figur 6). Nedströms finns den äldre befintliga järnvägsbron och uppströms bron för Gamlestadsvägen. Inom sträckningen för den senare finns idag en gång- och cykelbro. I övrigt finns ingen antydning till broar över Säveån. Den norra åbrinken upptas av ägorna till Marieholms landeri, och den södra åbrinken gränsar mot området för en textilindustri, sedermera Gamlestadens fabriker.

Figur 7. Utsnitt från Strömboms plan över undersökta ytor år 1916–1917. Planen visar schakt förlagda i anslutning till Säveåns norra åbrink (Strömbom 1924).

Tidigare undersökningar inom området

Strömbom 1916–1917

Kunskapsläget för det aktuella vattenområdets vidkommande hänför sig framförallt till Sixten Strömboms undersökningar i Säveån mellan åren 1916 och 1917 (Strömbom 1924:128ff, 174). Undersökningarna berörde ”en remsa av cirka tre meter utifrån åbrädden”, från den samtida järnvägsbron och uppströms på båda sidor av ån. Till sin hjälp hade Strömbom ett mudderverk med vilket han företog provgrävning med okänt intervall. Från en punkt 50 meter uppströms järnvägsbron och till och med landsvägsbron/stenbron gjordes ett stort antal fynd längs åns norra sida. Fynden bestod av keramik (rödgoods, stengods, fajans), glas (butelj, fönster), mynt, tennfat/-skålar, yxor, svärdfäste, ryttarpistol, pilspetsar och en dolk. Strömboms datering av fynden är 1400–1500-tal. Cirka 80 meter uppströms järnvägsbron ansåg han sig även ha påträffat en sten-kista, även denna längs den norra åsidan (ibid).

Strömboms landundersökningar omfattade även delar av Säveåns norra åbrink (figur 7). Även om dagens reglerade strandlinje sannolikt inte har samma sträckning som vid 1900-talets början finns det dokumenterade anläggningar som är av betydelse för den aktuella förundersökningen. Värda att lyfta fram är de två schakt som grävdes inom dåvarande Marieholms park, vilken delvis är belägen inom det nu aktuella förundersökningsområdet. Man påträffade här dels en stenläggning satt i fin sand vilken tolkades som en gata orienterad parallellt med ån, och dels en stengrund från en mindre byggnad. Gatunivån var belägen 0,5 meter under dåvarande markhorisont. I övrigt noterades att ytan

mellan den stensatta gatan och strandlinjen upptogs av ett ”brandsvärtat kulturlager ned till 80 cm under markytan”. De båda anläggningarna knyter Strömbom till den senmedeltida staden, baserat på fynd av keramik och kakel (Strömbom 1924:125).

Göteborgs arkeologiska museum 1971

I samband med byggnationen av en spårvägsbro över Säveån 1971 påträffades en fartyglämning och en eller flera sten-kistor. Anläggningarna framkom när man konstruerade kofferdammar inför gjutning av brofundamenten (figur 8). Det är oklart om sten-kistorna och fartyglämningen påträffades i samma kofferdamm. Den senare uppges ha legat längs kanten av den ena kofferdammen, cirka 1,5 meter ned i åbotten. Lämningen togs upp i delar av exploatören och dokumenterades på land genom dåvarande Göteborgs museum. I en PM författad av den ansvariga arkeologen Marianne Djurfelt anges att ”förmodligen finns resten av båten ännu kvar nere i ån, utanför järnspåntkanten” (Göteborgs stadsmuseums arkiv). Anläggningarna är registrerade i FMIS som Göteborg 452 (övrig kulturhistorisk lämning). För en närmare redovisning av båt-fyndet, se vidare nedan.

Bohusläns museum 2007

Något nedströms spårvägsbron utförde Bohusläns museum en marin-arkologisk förundersökning 2007 inför byggandet av en ny järnvägsbro. Resultatet inskränkte sig till en mindre mängd historisk keramik och sentida påanläggningar (Bergstrand 2007).

Figur 8. Byggnationen av spårvägsbron 1971. Centralt i bilden står den spontade kofferddamm i vilken delar av fartygslämningen påträffades. Foto: Göteborgs stadsmuseum.

Figur 9. Upphittat svärd från Säveån inom fornlämningen. Foto av upphittaren.

Rio kulturkooperativ 2011

Under 2011 gjorde undersökaren Rio kulturkooperativ en förundersökning med syfte att få en generell bild av fornlämningens bevarandestatus. Bland annat förlades sökschakt inom området för den norra åbrinken. Aktuella schakt i detta sammanhang är nummer 22 till 25 samt 37. Schakt 22, 23 och 37 anges ha varit fyndtomma, schakt 24 innehöll ett fyndförande lager med material från Nylöse och 1700-tal, medan man i schakt 25 påträffade en stenpackning. Dateringen av den senare antas vara samtida med Nylöse (Sandin *et al* 2011:27). Slutsatsen av undersökningen är att området mellan spårvägen och Säveån är relativt stört av yngre verksamheter. Undantaget är området för schakt 24–25 där påträffade anläggningar härrör från Nylöse (*ibid*:40).

Fynd av ett svärd

Under 2012 inrapporterades till Bohusläns museum ett sjöfynd av ett svärd. Fyndet gjordes i början av 2000-talet av en anläggningsdykare. Svärdet påträffades enligt uppgift fritt liggande ovanpå ett recent erosionskydd längs den södra sidan av ån, närmare bestämt inom ett område mellan gångbron och cirka 60 meter nedströms. Svärdet har uppenbarligen omdeponerats i samband med någon recent exploatering.

Enligt tillgänglig fotodokumentation rör det sig om ett svärd med tveeggat blad, parerstång och hjalt (figur 9). Bladet är avbrutet. Den bevarade längden är 47 centimeter, varav bladet utgör 35 centimeter. Bladet är vid parerstången cirka fyra centimeter brett. Grepplåtorna saknas och det finns två hål i tången. Enligt en bedömning av Thomas Roth vid Armémuseum kan svärdet antingen ha varit ett jaktsvärd eller mer troligt ett enkelt vapen, typiskt för en bondebeväpning, på tyska kallad *Bauernwehren* eller *Messer*. Svärdet kan troligen dateras till 1300- eller 1400-talet.

Beskrivning av båtfyndet (Göteborg 452)

Av: Staffan von Arbin

Det har inte gått att utröna om de upptagna båtdelarna finns bevarade någonstans eller om de kasserades efter utförd dokumentation. På Göteborgs stadsmuseum menar man att delarna ska ha skickats till dåvarande Statens sjöhistoriska museum i Stockholm, vilket man där förnekar. Eftersom båtfyndet inte varit tillgängligt för studium är den följande redogörelsen utslutande baserad på den dokumentation som idag förvaras i Göteborgs stadsmuseums arkiv. Detta material består av en rapport i form av en kortfattad PM, uppmättningsritningar av de upptagna båtdelarna i skala 1:10 samt ett antal översiktsfoton. Den skriftliga rapporteringen av båtfyndet lämnar en hel del i övrigt att önska. Vad ritningsmaterialet anbelangar kan detta emellertid sägas hålla en förhållandevis hög kvalitet (figur 10). Detsamma gäller fotomaterialet, även om det tyvärr saknas detaljfotografier av en del viktigare konstruktionselement.

Båtfyndet består enligt den tillgängliga dokumentationen av 33 delar. 22 av dessa förefaller vara delar av bord medan sju härrör från fartygets spantkonstruktion. Av övriga delar märks särskilt underdelen till en stäv (nr 24), en del av en urholkad balk vilken sannolikt fungerat som pumpränna (nr 31) samt ett mindre parti av en köl (nr 34). Ett timmer som i ritningsmaterialet har definierats som ett möjligt bord skulle kunna utgöra ett så kallat stävkri, ett utvändigt förstärkningstimmer mellan köl och förstäv (nr 30). I dokumentationen talar det också om en möjlig ”styråra”. Någon sådan har emellertid inte kunnat återfinnas bland ritningarna och det är därför oklart vad som egentligen åsyftas. Utöver ovanstående finns bland de dokumenterade timren en drygt två meter lång fyrkantsbilad stock (nr 25). Tvärsnittet på stocken mäter cirka 10×10 centimeter. I dess intakta ände finns ett urtag eller hak. Timret hör med största sannolikt inte till båten men kan härröra från någon av de stenkistor som också ska ha påträffats vid brobygget.

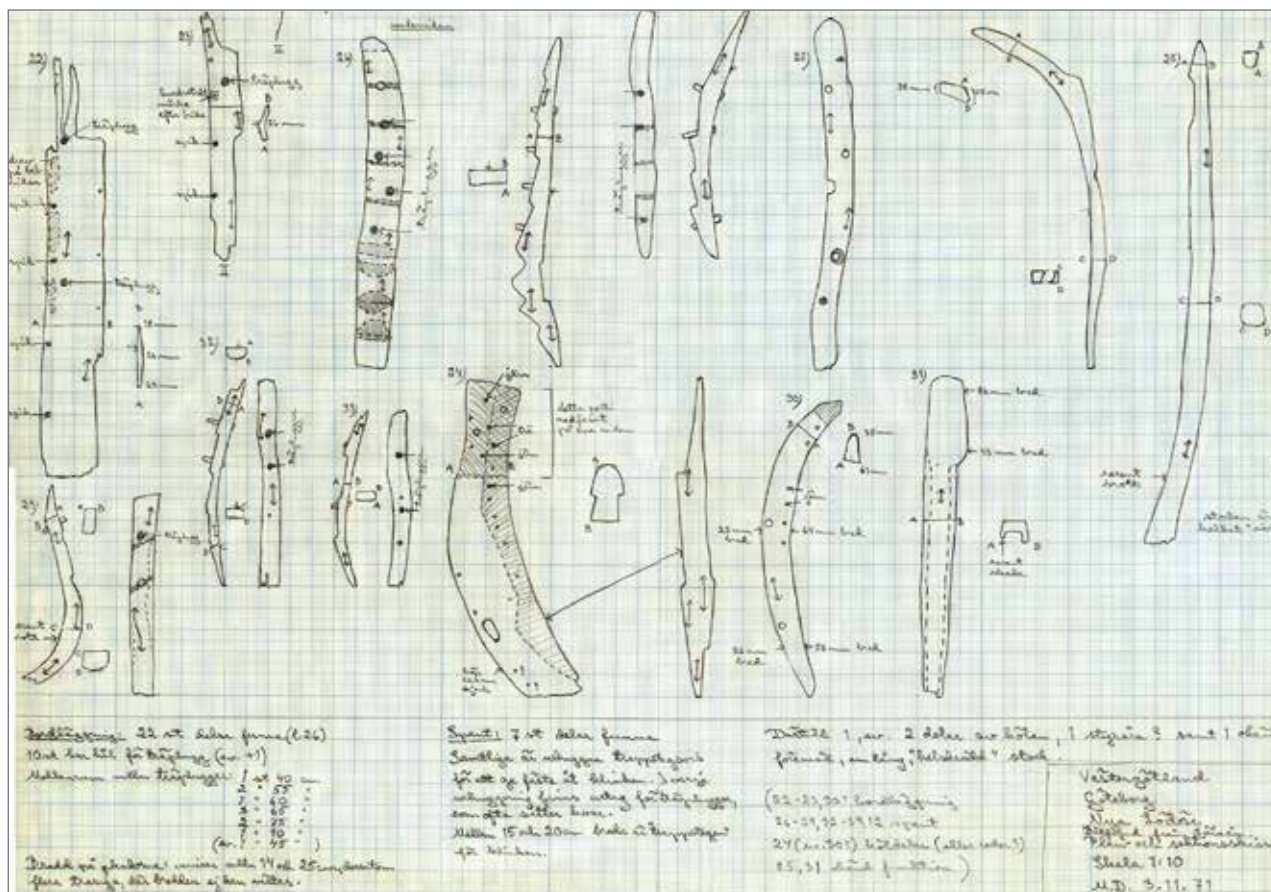
Kölen, nr 34, är avbruten och har en bevarad längd av knappt två meter. Den har ett T-format tvärsnitt. Fjädersnittet på den dokumenterade kölsektionen haft en största bredd av cirka 25 centimeter medan höjden ligger runt 15 centimeter. Den bevarade stävdelen, nr 24, utgör av allt att döma den undre delen av fartygets förstäv. Den är svagt konvex till formen och är försedd med spunningshak för bordhalsarnas anslutning.

Bredden på stäven uppgår till omkring 15 centimeter och den har en största tjocklek av cirka 35 centimeter. På utsidan av timret finns i nederkant ett genomgående ovalt hål vilket utgjort fästpunkt för en så kallad fånglina. Stäven har varit fogad till kölen med en drygt 40 centimeter lång vertikal snedlask. För sammanfogningen har både järnspikar och tränaglar brukats.

Spant förekommer i form av både bottenstockar, upplängor och topptimmer. Samtliga spantelement är försedda med klinkhak, vilket visar att båten varit helt igenom klinkbyggd. Spanten har alla ett liggande rektangulärt tvärsnitt. De har varit fästade till bordläggningen med tränaglar. Spantintervallet kan utläsas av avståndet mellan bordens träangelhål, vilket varierar mellan cirka 40 och 90 centimeter. Borden är till övervägande del endast fragmentariskt bevarade. Det längsta fragmentet mäter strax under två meter. Borden förekommer i tjocklekar mellan mellan 1,5 och 3 centimeter medan bordbredderna varierar mellan 14 och 25 centimeter. Det är inte möjligt att uttala sig om huruvida borden är kluvna eller sågade, även om en del av de avbildade tvärsnitten skulle kunna tyda på det förstnämnda. Två korta, till synes intakta bord har halsar för anslutning mot förstäven (nr 1 och 5). Båda är kraftigt vridna vilket visar att det rör sig om så kallade vindor.

Vad gäller bordläggningens förbindningar talar ritningsdokumentationen något ospecificerat om ”spikar”. I några enstaka fall framgår emellertid att det finns avtryck efter ”brickor” på borden. Det gäller exempelvis bordfragmentet nr 23, på vilket det finns utritat ett ”kvadratisk märke efter bricka”. Detta gör det troligt att järnnaglar med klinkbrickor varit den dominerande sammanfogningstekniken mellan borden. Rester av drevmaterial omtalas likaså i dokumentationen, men det framgår inte vilken typ av fiber som har använts. Den bevarade bottenstocken (nr 26) har vad som förefaller vara ett urtag för ett kölsvin på ovansidan. Detta visar att fartyget sannolikt har varit försett med mast och kunnat seglas.

Det är svårt att endast med ledning av den tillgängliga dokumentationen ge några säkra besked om båtens övergripande dimensioner. En hypotetisk bredd är dock möjlig att beräkna genom att kombinera bottenstock nr 26 med upplängan nr 27 och topptimmer nr 32. Eftersom den nämnda bottenstocken är relativt flack får man förmoda att den härrör från en plats nära mittskepps i fartyget. Beroende på hur de olika timren sammanfogas erhålls ett breddvärde någonstans mellan 3,5 och 4,2 meter. Djupet midskepps hamnar mellan 1,65 och 1,75 meter. Med ledning av de kalkylerade

Figur 10. Exempel på ritningsdokumentation av båtfindet Göteborg 452. Göteborgs stadsmuseums arkiv.

Figur 11. Säveån med vy uppströms förundersökningsområdet. De båda broarna är dels den lägre gång- och cykelbron och dels körbron för Gamlestadsvägen. Den senare utgjorde gränsen uppströms för undersökningen.

Foto Thomas Bergstrand, Bohusläns museum.

Figur 12. Schaktning i den norra åbrinken. Foto Matthew Gainsford, Bobusläns museum.

Figur 13. Keramikfynd från Säveån. En palett av kärlformer i oxiderat lergods. Foto Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum.

breddvärdena kan även en grov längduppskattning göras. Längd/breddförhållandet i en båt av denna typ och ålder kan förmodas ligga i storleksordningen 1:3–1:3,5. Detta skulle innebära att båtens längd över stäv hamnar någonstans mellan 10,5 och 15 meter. Detta är ett längdintervall som förefaller rimligt sett även till utformningen av de enskilda timren och deras respektive dimensioner.

Metod

Förundersökningen var uppdelad i två faser. Den första fasen omfattade okulär avsökning av det berörda vattenområdet (figur 11). Båtdelarna från Göteborg 452 frilades med ejektorsug. Den andra fasen inbegrep schaktning längs den norra åbrinken (figur 12). Totalt grävdes åtta schakt, flertalet rätvinkligt mot strandlinjen. Dokumentation av påträffade anläggningar bestod av uppmätning, inmätning och foto. Dendrokronologisk analys utfördes på preparat från anläggningarna 1, 2 och 3.

Resultat

Vattenområdet

Bottensubstratet inom denna del av Säveån är varierande. Vattendjupet i djuprännan är cirka fyra meter och botten består till övervägande del av svallad morän, med allt från grusfickor till blocksten. Ställvis förekommer mindre partier med renspolad lera, särskilt i delen nedströms längs den norra hälften av ån. Båda åbrinkarna är täckta med erosionssäkringssten. Längs den södra sidan, från spårvägsbron och cirka 100 meter uppströms, finns ett grundare flackt parti som består av sand eller liknande. Bottenområdet under spårvägsbroarna är till följd av anläggandet av bropelare till stora delar stört.

Inom vattenområdet påträffades två pålanläggningar, lösa båtdelar och en mindre mängd historisk keramik (bilaga 1). Keramiken var relativt fragmenterad och eroderad (figur 13–15). Merparten bestod av oxiderat lergods, vanligtvis benämnt yngre rödgods. Förekommande kärltyper var trefotsgryta med rörskaft, gryta övrigt samt fat med glaserad spegel. Ett fragment vardera fanns av fajansfat, porslinsallrik och stengodskanna/-bägare.

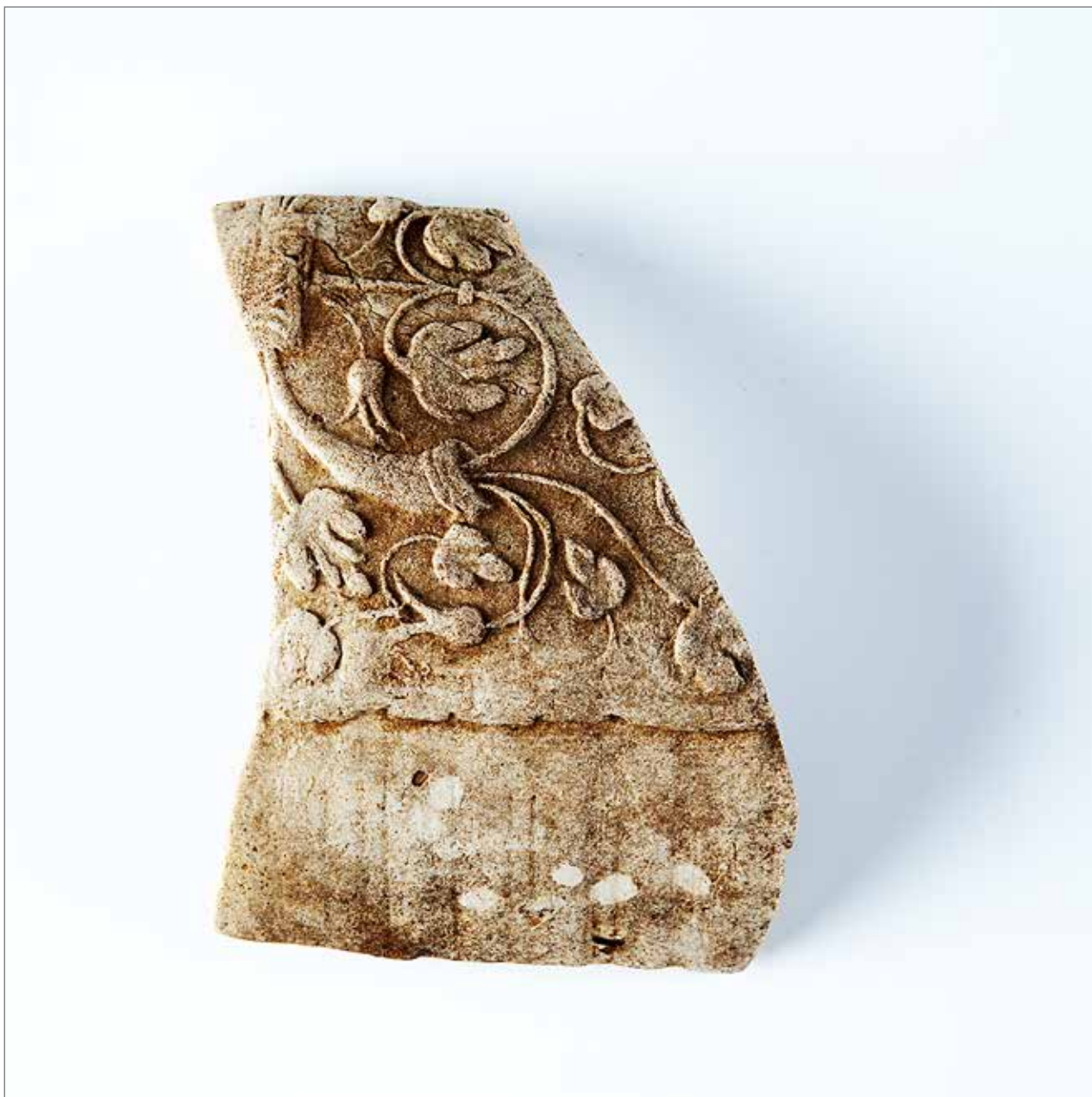
Figur 14. Keramikfynd från Säveån: fajans. Foto Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum.

Ur dateringssynvinkel är rödgodset tämligen intetsä-
gande eftersom det förekommer från senmedeltid till
och med 1700-tal. Detsamma gäller för fajansen. Pors-
linet är inte äldre än sent 1600-tal men troligen yngre
med hänsyn till det europeiserade motivet. Stengodset
har en tydlig 1400/1500-talsdekor med figurativ panel.

Anläggning 1

Anläggning 1 utgörs av en pålanläggning bestående av
fyra pålar vilka är orienterade tvärs strömriktningen.

Pålarnas diameter är 0,15–0,2 meter och avståndet
mellan pålarna 0,2–0,4 meter. Pålarna har en bevarad
höjd över botten av cirka en meter. Anläggningen an-
sluter till anläggning 2. Två prover sågades för dendro-
kronologisk analys. Träslaget visade sig vara furu. Inget
av proverna var möjligt att datera exakt då de innehöll
för få årsringar. Analysresultatet pekar dock på 1600-
tal (bilaga 2).

*Figur 15. Keramikfynd från Säveån. En skärva från ett slutet stengodskärl med plastisk dekor.
Foto Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum.*

Anläggning 2

Även anläggning 2 är en pålanläggning som kan följas utmed en sträcka av cirka tio meter. Den är orienterad i åns strömriktning. Pålarna har en diameter som varierar mellan 0,2 och 0,25 meter och avståndet mellan dem uppgår till 0–0,5 meter. Pålarna har en bevarad höjd över botten av cirka 0,5 meter. Anläggningen ansluter till anläggning 1. Tre prover sågades för dendrokronologisk analys. Träslaget visade sig vara furu. Inget av proverna var möjligt att datera exakt då de innehöll

för få årsringar. Analysresultatet pekar dock i likhet med anläggning 1 mest sannolikt på 1600-tal (bilaga 2). Analysen visar att pålarna i de båda anläggningarna är i princip samtida (proverna från anläggning 2 är tre år yngre än de från anläggning 1), varför de sannolikt bör tolkas som en och samma anläggning.

Figur 16. Spant, del av upplänga från Göteborg 452 (dendrokronologiskt prov nummer 6). Foto Thomas Bergstrand, Bohusläns museum.

Figur 17. Anläggning 4. Träkonstruktion i schakt 1. Foto Matthew Gainsford, Bohusläns museum.

Figur 18. Anläggning 4. Träkonstruktion i schakt 1. Foto Matthew Gainsford, Bohusläns museum.

Anläggning 3

Fartygslämning bestående av lösa konstruktionstimmer inom en yta om cirka 4×4 meter. Inom denna yta påträffades ett spant, ett balkliknande timmer av oklar funktion och flera bordfragment. De påträffade konstruktionstimren är uppenbart söndergräva och omlagrade, vilket talar för att de, möjligen med undantag för balken, hör samman med 1971 års båtfynd. Balken skulle hypotetiskt även kunna tänkas härröra från någon av de stenkistor som också påträffades vid detta tillfälle.

Prov för dendrokronologisk analys togs från två konstruktionstimmer (bilaga 2). Prov nummer 6 härrör från den ovannämnda balken. Träslaget var ek och omfattade 81 årsringar. Den yttersta årsringen daterades till 1448 AD. Med tillägg för saknad splint beräknas trädet ha blivit fällt *efter* 1468 AD. Prov nummer 7 härrör från spantet/upplången (figur 16). Träslaget var ek och omfattade 104 årsringar varav de fem yttersta utgjorde splint. Den yttersta årsringen daterades här till 1502 AD. Med tillägg för saknad splint beräknas trädet ha blivit fällt *omkring* 1520 AD. Träslaget i en analyserad tränagel visade sig vara ek (prov nummer 8). Ståndorten för de analyserade konstruktionstimren återfinns sannolikt i Skåne.

Norra åbrinken

Sammanlagt grävdes åtta schakt i den norra åbrinken (1–8), varav schakt 2, 5, 7 och 8 helt eller delvis förlades under aktuell vattennivå (bilaga 1, 3, 4). Schakten förlades rätvinkligt mot strandlinjen på båda sidor av gångbron. Gemensamt för hela området var tjocka fyllnads-lager, mellan 0,6 till 1,0 meter tjocka, med undantag för de schakt som grävdes i åbotten. I de senare påträffades inget av arkeologiskt intresse. Uppgrävda massor var omrörda och bestod omväxlande av avlagrad sand, lera och erosionssten. Vid schaktning i norra åbrinken påträffades fyra anläggningar (4–8), varav de tre första framkom i schakten nedströms gång-/cykelbron. Fyndförekomsten var förhållandevis begränsad, och bestod av keramik, glas, tegel, ben, spik och slagg. Mycket av detta framkom i omrörda massor.

Anläggning 4 (schakt 1)

Anläggningen består av tätt liggande grova plankor som vilar på träsyll, 1,2–1,3 meter under nuvarande markhorisont. Den frilagda ytan av anläggningen uppgick till 4–5 kvadratmeter (figur 17–18). Utbredningen är okänd. Träslaget bedömdes vara gran eller furu.

Anläggningen har tolkats som en gångbro eller motsvarande, en annan möjlig tolkning är brygganläggning.

Anläggning 5 (schakt 3, 4 och 5)

Anläggningen utgörs av en stenlagd yta bestående av kullersten med fraktion 0,1–0,15 meter (figur 19–20). Stenkonstruktionen är belägen 0,6–0,8 meter under nuvarande markhorisont i schakt 3. I schakt 4 är djupet cirka 0,9 meter medan det i den norra delen av schakt 3 är endast 0,2–0,3 meter. Den frilagda ytan av anläggningen uppgick till 9–10 kvadratmeter sammantaget. Anläggningen har osäker utbredning men bedöms avsluta till anläggning 4 i schakt 1.

Anläggning 6 (schakt 5)

Konstruktion bestående av två stora stenblock, cirka 1,0×1,0 meter stora, vilka är omgivna av mindre stenar. (figur 21). Anläggningen bedöms ha samhörighet med anläggning 5, och kan ha utgjort en strandskoning alternativt ett fundament till en kaj eller liknande.

Anläggning 7 (schakt 6 och 8)

Stenmur i förmodad skalmursteknik bestående av två rader stenblock med fraktion 0,4–0,5 meter, vilken är omgiven av stenar i mindre storlek (figur 22–23). Anläggningen är belägen i övergången mellan schakt 6 och 8, cirka 0,2–0,4 meter under nuvarande markhorisont. Anläggningen har tolkats som en recent strandskoning.

Slutsatser samt åtgärdsförslag

Undersökningen av det aktuella vattenområdet har visat att det trots det höga exploateringsstrycket finns historiska lämningar bevarade. Den arkeologiska potentialen bedöms dock som varierande. Ytterligare arkeologiska undersökningar bedöms inte som motiverade vad gäller påanläggningarna (anläggning 1 och 2). Inte heller de förhållandevis begränsade keramikfynden föranleder enligt Bohusläns museums uppfattning någon ytterligare antikvarisk insats. Fartygslämningen å andra sidan är mer problematisk att bedöma (anläggning 3). Djurfeldts bedömning från 1971 är att det ”förmodligen finns resten av båten ännu kvar nere i ån, utanför järnspåntkanten”. Detta antagande går i linje med de förhållandevis få konstruktionstimmer

Figur 19. Anläggning 5. Stenlagd yta inom schakt 3/5 och 4. Foto Matthew Gainsford, Bohusläns museum.

Figur 20. Anläggning 5. Stenlagd yta inom schakt 3/5 och 4. Foto Matthew Gainsford, Bohusläns museum.

*Figur 21. Anläggning 6. Större stenblock inom schakt 5, i anslutning till anläggning 5.
Foto Matthew Gainsford, Bohusläns museum.*

Figur 22. Del av anläggning 7 som har tolkats som en recent strandskoning. Foto Matthew Gainsford, Bohusläns museum.

Figur 23. Del av anläggning 7 som har tolkats som en recent strandskoning. Foto Matthew Gainsford, Bohusläns museum.

som omhändertogs och dokumenterades av Göteborgs stadsmuseum. Om hela eller större delen av lämningen hade blivit söndergrävd så borde långt fler konstruktionstimmer ha bärgats. Bohusläns museum bedömer det således som sannolikt att det finns bevarade sammanhållna delar av fartygslämningen *in situ*. Museets rekommendation är att lämningen ges bevakningsstatus så att ärendet kan aktualiseras i samband med eventuell framtida exploatering.

Schakten i den norra åbrinken resulterade i flera intressanta anläggningar vilka bedöms tillhöra den senmedeltida stadsbildningen. Både den stensatta ytan (anläggning 5) och den så kallade gångbron/brygganläggningen av trä (anläggning 4) ligger förhållandevis djupt under nuvarande markhorisont, vilket talar för förhållandevis goda bevarandeförhållanden. Ytterligare undersökningar bedöms därför ge goda möjligheter att binda ihop anläggningarna med Strömboms dokumenterade anläggningar i närområdet. Genom detta skulle kunskapen väsentligt höjas om hur den norra åbrinken var disponerad.

Bohusläns museum har följande åtgärdsförslag: Inga ytterligare arkeologiska insatser anses nödvändiga för anläggningarna 1, 2 och 7. Anläggningarna 4, 5 och 6 bedöms däremot ha en hög arkeologisk potential och bör undersökas vidare. Även om osäkerhet råder om anläggning 3:s bevarandestatus vore det lämpligt att göra en uppföljande förundersökning i det fall framtida exploateringar planeras i nära anslutning till lämningen.

Referenser

Litteratur

Sandin, M., Thorsberg, K. & Wennberg, T. 2011. *Nya Lödöse, Göteborg 218. Arkeologisk förundersökning. Kulturhistoriska rapporter 133*. Rio kulturkooperativ. Fjällbacka.

Strömbom, S. 1924. Forskningar på platsen för det forna Nya Lödöse (1915–1918). Göteborgs jubileumspublikationer. Göteborg.

Bergstrand, T. 2007. Marinarkeologi i Säveån. I: T. Wennberg (red). *Dubbelspåret-Gamlestaden*. Arkeologisk rapport från Göteborgs stadsmuseum 2007:13. Göteborg.

Arkiv

Göteborgs stadsmuseum

Arkivhandlingar rörande båtfynd i Säveån

Krigsarkivet

Lydingheilms karta över Göta älvs dalgång mellan Göteborg och Lärjeholm från 1677. Akt: 0424:037:370a.

Regionarkivet Göteborg

Karta öfver en del av det till Götheborgs hörande områden. Upprättad år 1880. Akt: GIV74b.

Övrigt

Geometrisk avmätning av landerimarkerna från 1696 av lantmätare Erik Kuus. Källa okänd.

Otryckta

Thomas Roth, Armémuseum, 2012-11-16. E-post angående typologisering och datering av svärd från Säveån.

Tekniska och administrativa uppgifter

Lst dnr:	431-29992-2011
Västarvet dnr:	VA 967-2011
Västarvet pnr:	10775
Fornlämningsnr:	Göteborg 218:1
Län:	Västra Götalands län
Kommun:	Göteborg
Socken:	Göteborgs stad
Fastighet:	Gamlestaden 740:162 m.fl.
Ek. karta:	7B1e
Läge:	X 6402270, Y 32170
Koordinatsystem:	Sweref 99 TM
Uppdragsgivare:	Göteborgs stad, Fastighetskontoret
Ansvarig institution:	Bohusläns museum
Projektledare:	Thomas Bergstrand
Fältpersonal:	Thomas Bergstrand, Matthew Gainsford, Staffan von Arbin, Joakim Åberg
Fältarbetstid:	2012-04-19 t.o.m 2012-05-10
Arkeologtimmar i fält:	118
Undersökt yta:	Schakt 42 m ² , extensivt: 5 200 m ²
Arkiv:	Bohusläns museums arkiv
Fynd:	Göteborgs stadsmuseum

Bilagor

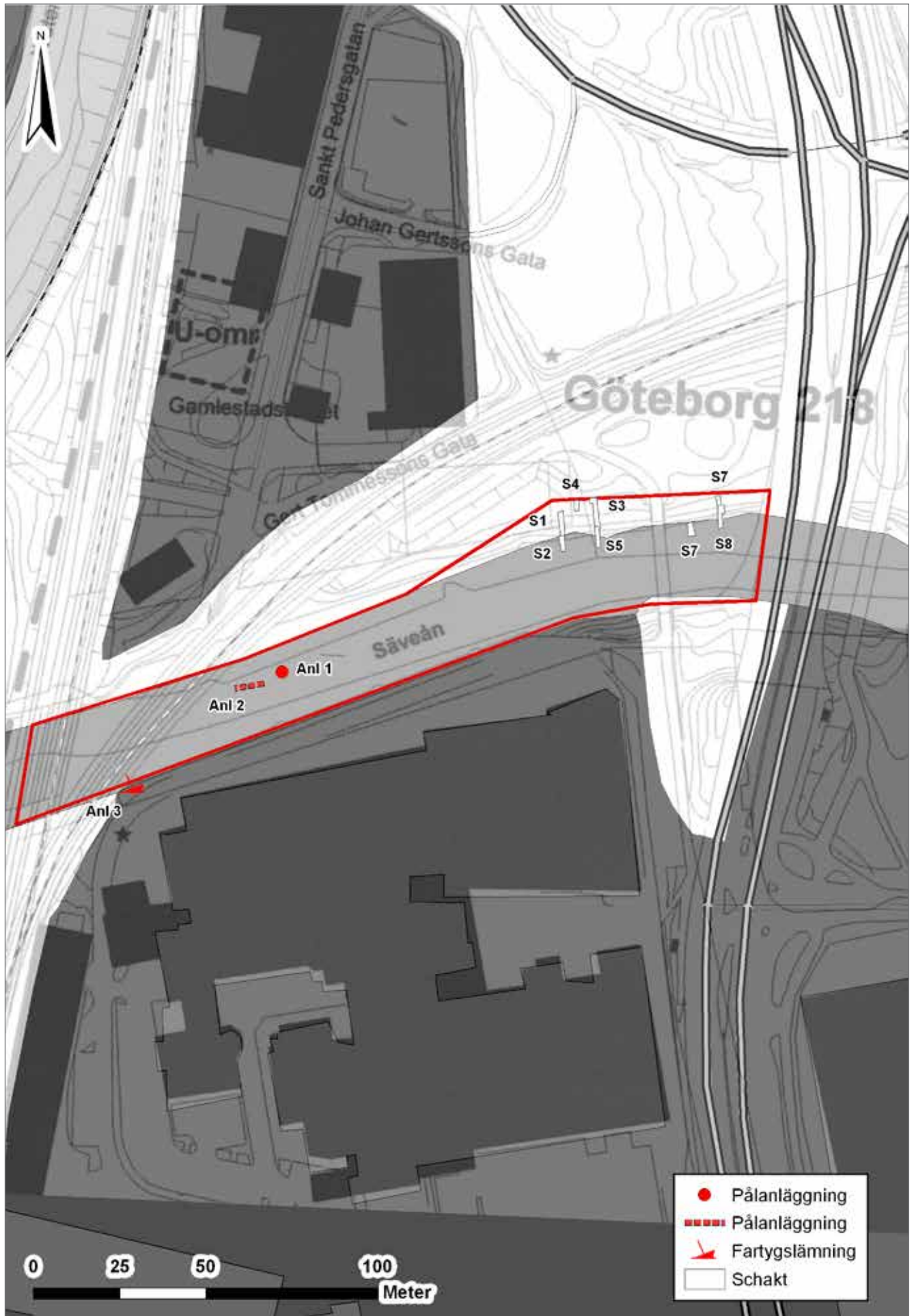
Bilaga 1. *Plan över förundersökningsområde, schakt och påträffade anläggningar.*

Bilaga 2. *Dendrokronologisk analysrapport.*

Bilaga 3. *Plan över schakt och påträffade anläggningar i norra åbrinken.*

Bilaga 4. *Lagerbeskrivning för schakten i norra åbrinken.*

Bilaga 1. Plan över förundersökningsområde, schakt och påträffade anläggningar.

Bilaga 2. *Dendrokronologisk analysrapport.*

Thomas Bergstrand
Bohusläns museum/Västarvet
Museigatan 1
Box 403
S-451 19 Uddevalla
Schweden

Best. ID: 15190097

**Dendrokronologisk og vedanatometisk analyse af 8 marinarkeologiske prøver fra Sävån/
Göteborg, Bohuslän.**

Prov 1, påanläggning 1, furu, 33 årringe.
Prov 2, påanläggning 1, furu, 27 årringe.
Prov 1, påanläggning 2, furu, 35 årringe.
Prov 2, påanläggning 2, furu, 37 årringe.
Prov 3, påanläggning 2, furu, 36 årringe.

Der virker som om anläggning 1 er 3 år ældre anläggning 2, hvor prov 1 og 2 kommer fra samme stok. En datering til 1600-tallet synes mulig, forudsat et større antal prøver, de meget få årringe taget i betragtning.

Prov 6, anläggning 3/fartygsslämning, balk/vägare, ek, 81 årringe. Yderste årring dateres til 1448. Tillægges den manglende splint, er træet fældet efter 1468.
Prov 7, anläggning 3/fartygsslämning, spant, ek, 104 årringe, heraf 5 splint. Yderste årring dateres til 1502. Tillægges den manglende splint, er træet fældet omkring 1520.

Båden kan være bygget i Skåne.

Prov 8, tränagel, en, ca. 10 årringe.

Prøverne opbevares på Nationalmuseet i København.

Faktura bifogas. Den bedes attesteret og videregivet.

Wentorf, den 22. august 2012.

Med venlig hilsen og tak for oppdraget.

Thomas Bartholin,
Am Haidberg 18
D 21 465 Wentorf.
0049 40 720 1821
Thomas.Bartholin@gmx.de
(115032.38.VA196-2012, sendt pr. mail dd)

Bilaga 3. Plan över schakt och påträffade anläggningar i norra åbrinken.

Bilaga 4. Lagerbeskrivning för schakten i norra åbrinken.

Schakt	Lager	Djup (cm)	Beskrivning	Fynd
Schakt 1	L1	0-100	Fyllnadsmassor med recent tegel.	
	L2	120-130	Anläggning 4. Mörkbrun grusig sand	Keramik, ben, tegel och metall (spik).
Schakt 2			Förlängning av schakt 1 mot ån. Inga synliga kulturlager. Omrört/stört under åns erosionskydd. I schaktet kom en recent kulvert som sträcker sig längs åbrinken.	
Schakt 3	L1	0-60	Fyllnadsmassor	
	L2	60-80	Anläggning 5. Gruslager	Flinta och tegel.
Schakt 4	L1	0-70	Fyllnadsmassor	
	L2	70-90	Kulturlager. Anläggning 5 (90 cm).	Mindre mängder ben och slagg.
Schakt 5	L1	0-20	Fyllnadsmassor	
	L2	20-30	Anläggning 5 vid 20-30 cm djup. Större sten, anläggning 6, mellan anläggning 5 och vattenbrynet. Recent kulvert som även framkom i schakt 2.	
Schakt 6	L1	0-30	Fyllnadsmassor	
	L2	30-50/60	Ljusbrun sand. Anläggning 7.	
	L3	50/60-100	Sandblandad lera som övergår till lera vid cirka 80 cm.	
Schakt 7			20-40 cm djupt schakt framför ett betongfundament som påträffades vid Rios förundersökning.	
Schakt 8	L1	0-20	Fyllnadsmassor och erosionssten.	
	L2	20-40	Sandblandad lera. Anläggning 7.	
	L3	40+	Lera ut mot ån som övergår i sand in mot land.	

GAMLESTADS
BRO
1931-1933